

ÎNCERCARE DE DIFERENȚIERE ÎNTRE DOUĂ MODURI DE RAPORTARE LA POSTMODERNISM: OCCIDENTUL ȘI RUSIA

Alexandru LUPUȘOR

Universitatea Alexandru Ioan Cuza,
Iași, România

Autorul corespudent: Alexandru Lupușor, email: lupusor.alexandru@gmail.com

AN ATTEMPT TO DIFFERENTIATE BETWEEN TWO WAYS OF RELATING TO POSTMODERNISM: THE WEST AND RUSSIA

Abstract: *The study aims to draw a series of conceptual coordinates that allow the transparency of the difference or distance between the Western and Russian ethos. The criterion of postmodernity is chosen as a criterion, so that the difference between the West and Russia will be interpreted as the difference between different ways of experiencing postmodernity and relating to its principles. The study will refer, in a first stage to the outlining of the characteristics of postmodernism as a cultural ethos of the western world, then to the description of the western solution to the impasse that postmodernism brings with it, namely metamodernism, and finally will try determining Russia's position on postmodernism and metamodernism, thus highlighting defining elements of the Russian ethos.*

Keywords: *postmodernism, metanarrative, metamodernism, truth, game.*

Adnotare: *Studiul își propune să traseze o serie de coordonate conceptuale care să permită transparența diferenței sau distanței dintre etosul occidental și cel rusesc. Criteriul postmodernității este ales drept criteriu, astfel încât diferența dintre Occident și Rusia va fi interpretată ca diferența dintre diferitele moduri de a trăi postmodernitatea și de a se raporta la principiile acesteia. Studiul se va referi, într-o primă etapă la conturarea caracteristicilor postmodernismului ca ethos cultural al lumii occidentale, apoi la descrierea soluției occidentale la impasul pe care postmodernismul îl aduce cu el, și anume metamodernismul, și în final va încerca determinând poziția Rusiei asupra postmodernismului și metamodernismului, evidențind astfel elemente definitorii ale etosului rusesc.*

Cuvinte-cheie: *postmodernism, metanarațiune, metamodernism, adevăr, jocul.*

Postmodernismul

Potrivit lui Lyotard, postmodernismul reprezintă perioada demolării metanarațiunilor, adică a modelelor ce ofereau o înțelegere, comună și generală, despre sine și lume. E perioada în care lumea vestică a încetat să creadă în ideologii și a conștientizat relativitatea oricăror sisteme morale și valorice.

Tot ceea ce constituia baza societății tradiționale a fost demascat ca fiind de ordinul plâsmuirii și prefăcătoriei. Dumnezeu, nemurirea sufletului, dreptatea absolută, organizarea politică ideală, modelele familiei, toate se descoperă acum caduce. Omul, conștientizând deplina

relativitate a tot ceea ce credea și trăia, lipsit, în acest fel, de lumea sa obișnuită și de sistemul său de coordonate, se vede rămas față în față cu sine însuși și cu înspăimântătoarea deșertăciune.

Spargerea metanarațiunilor e corelativă cu rebeliunea împotriva marginalizării și excluderii alterității de orice tip. Una dintre caracteristicile metanarațiunilor era tocmai intoleranța față de alteritate. Căci, dacă există adevăruri absolute, modele de viață și ale organizării sociale a instituite de sus, atunci cei care refuză să le urmeze trebuie fie reeducați, fie excluși, fie anihilați.

În plan social, lipsa sensurilor unice (a Sensului) devine un potențial factor de coeziune socială. De vreme ce nimic nu deține privilegiul adevărului absolut sau a sensului de ultimă instanță, dispăre și temeiul aversiunii și ostilității față de diferență și alteritate. Lumea postmodernismului poate fi astfel recunoscută ca fiind o lume a toleranței și a lipsei Sensului (cu majusculă și articulat).

Pe de altă parte, nu putem să nu recunoaștem că postmodernismul a generat reacția sporadică a reactivării metanarațiunilor sub forma, de exemplu, a intensificării extremismului religios sau naționalist. Dar aceasta nu ar fi decât expresia uneia dintre formele fricii în fața deșertăciunii ca experiență a unei lumi lipsite de Sens – o încercare de refugiu în cuprinsul vechilor modele de interpretare și modelare a lumii, însoțită de intensificarea intoleranței pe fundalul unei disperări exacerbate. Dar aceasta nu este nicidecum o caracteristică determinantă a postmodernismului, ci mai degrabă un rezultat al muncii sale – ce face ca ultimele rămășițe ale vechii lumi să manifeste ultimele semne de viață, împotrivindu-se cu ultimele puteri deșertăciunii.

Lumea vestică captivată de distrugerea sistemelor tradiționale ajunge să-și descopere imposibilitatea de a propune în locul acestora ceva nou. Distrugându-i-i sensurile și coordonatele sale tradiționale, postmodernismul ne livrează o lume paralizată de descoperirea propriei sale deșertăciuni. În urma euforiei orgiastice a destrucției, survine mahmuria și apare anxietatea și disperarea. Dispoziția de final a postmodernismului e dată de cinismul sumbru și ironia destructivă a lipsei de speranță.

Metamodernism

Speranța totuși apare și ceea ce este important de menționat că ea apare nu în fuga de deșertăciune, ci chiar în miezul acesteia. Pentru cei care au fost suficient de curajoși să accepte deșertăciunea, aceasta s-a prefăcut din pierdere în câștig.

Anxietatea postmodernistă era frica copilului în fața unei lumi întru totul noi pentru el – frica nou-născutului cufundat în necunoscut. Mecanismul care îl ajută pe copil să-și apropieze lumea care îl înspăimântă prin necunoașterea sa este curiozitatea. Aceasta se concretizează în forma jocului ce constă în simularea realității care și este, de altfel, unica realitate accesibilă copilului. Curiozitatea nu are nevoie de sensuri, fiind o activitate a căutării, posibilizată exclusiv de deschiderea în fața încă-necunoscutului.

Privind îndeaproape deșertăciunea, lumea vestică a început să conștientizeze că nu are nevoie de „ceea ce este efectiv” și „cu adevărat”. Realitatea simulată a jocului nu este mai puțin adevărată. Dacă lumea modernismului a fost lumea modelelor universale, iar lumea postmodernismului a constituit etapa destrucției unor astfel de modele, atunci lumea nouă care stă să apară e conjuncția dintre două fenomene: întoarcerea la cioburile vechilor modele, sub condiția folosirii acestora în calitate de material pentru joc. Această nouă lume presupune implicarea copilărească, inocentă, în joc, în ciuda conștientizării că acesta e doar joc.

Pentru a descrie această tendință, în 2010 filosofii și cercetătorii Timotheus Vermeulen și Robin van den Akker au introdus termenul metamodernism. Metamodernismul reabilitează

elementele metanarațiunilor, dar în același timp le întretese cu conștientizarea postmodernistă a convenționalității lor. Pentru explicitarea acestei tendințe, Vermeulen și Akker fac uz de metafora pendulului, care atât de repede oscilează între doi poli, încât cu ochiul liber devine imposibil să surprinzi mișcarea acestuia înainte și înapoi. În locul acesteia noi vedem doar o ciudată activitate vibratoare în spațiul central dintre cei doi poli.

Oscilările metamodernismului sînt aceste mișcări rapide între extreme, incluzând în sine atât extremele, cît și spațiul dintre ele. În rezultat, apare ceva întru totul nou – o mișcare productivă, oscilarea însăși dintre destrucție și generare.

Metamodernismul e lumea toleranței, dar de data aceasta e o lume populată cu sensuri convenționale și totodată invariabile. În locul tendinței destructive a postmodernismului, își face apariția tendința metamodernistă orientată spre instaurarea dialogului productiv și a cooperării. Internetul și cultura rețelei (network culture) sînt fenomene determinante ale metamodernismului. Ele întruchipează realitatea, în același timp, existentă și neexistentă. Ea modifică într-atîta realitatea „reală”, efectivă, obișnuită, încît, prin aceste transformări anulează însăși diferența dintre sine și această realitate.

Un bun exemplu al dialogului productiv metamodernist este remixul cînd are loc preluarea unităților deja existente și prelucrarea sau transformarea lor într-o nouă formă. În rezultate, apare o noutate elegantă, mai exact un spectru al mișcării dintre nou și vechi – dintre o unitate existentă și versiunea ei transformată. Remixul e în aceleași timp prezența noului și absența lui.

Rusia

Rusia a fost postmodernă încă înainte ca postmodernismul să-și reintre în drepturi. În 1946, un angajat al ambasadei americane la Moscova a trimis o telegramă guvernului american, cunoscută mai târziu drept Telegrama Lungă al lui Kennan. Acesta a descris trăsăturile generale ale politicii tradiționale pentru Rusia, care nu și-au pierdut relevanța nici mai mult de o jumătate de secol mai târziu.

Judecînd după analiza lui Kennan, adevărul obiectiv a fost întotdeauna străin Rusiei. Politica rusă s-a bazat în mod tradițional pe ipocrizie și nesinceritate. Cei care au elaborat-o au fost supuși autosugestiei și cu ușurință credeau doar ceea ce le era comod să creadă. Din această cauză, atmosfera relativității adevărului este o trăsătură specifică a realității politice a Rusiei.

Kennan a legat această neîncredere și suspiciune totală față de adevăr a Rusiei de senzația instictuală de frică specifică pentru Rusia, a cărui sursă diplomatul american o află în „sentimentul de nesiguranță al popoarelor agrare care trăiesc în vaste teritorii deschise alături de nomazi fioroși”.

Acest sentiment a devenit baza politicii externe a Rusiei.

Conducătorii ruși au resimțit în permanență arhaismul formei lor de guvernare și incapacitatea acesteia de a concura cu sistemul politic din Occident și, prin urmare, „au fost forțați, din cauza trecutului și prezentului lor, să avanseze o dogmă care interpreta lumea exterioară ca fiind rea, ostilă și amenințătoare, dar purtând germenii unei boli în proces de răspîndire lentă.”

Sarcina lui Kennan era să analizeze politica externă a Rusiei, dar pe baza observațiilor sale pot fi trase concluzii analogice privitor la specificul politicii sale interne. Atmosfera de incertitudine monstruoasă, abuzul și arbitrarul din actul administrativ este, de asemenea, o formă de autoconservare a puterii în interiorul țării. Atît în vremurile sovietice, cît și astăzi în Rusia, este imposibil să înțelegem care pot fi urmările unor acțiuni și, de aceea, există sentimentul că oricui i se poate întîmpla orice, deși nu este clar ce anume. Puterea în Rusia își asigură existența și continuitatea semănînd frică paralizantă și eliminînd orice inteligibilitate.

Kennan prin analiza făcută ne oferă teme pentru a interpreta cele descrise despre Rusia ca fiind specifice stării postmodernismului. Recunoaștem toate însemnele postmodernismului în felul de a fi al politicii ruse. Rusia actuală e un amestec dintre despotism și postmodernism în care nimic nu este adevărat. Se creează impresia că Rusia transformă orice mișcare intelectuală vestică caracterizată prin năzuința libertății într-un instrument al suprimării. Așa a fost în secolul al XX cu socialismul, iar mai nou cu postmodernismul.

Postmodernismul ce caracterizează Rusia e unul în care forța de emancipare a fost înlocuită cu forța de suprimare. În telegrama lui Kennan se face precizarea că frica și sentimentul de lipsă de apărare nu sunt firești pentru poporul rus, ci sunt doar un curs politic pe care aparatul oficial de propagandă îl propune cu insistență în fața unui public care se opune în mare măsură. Kennan credea că poporului rus îi este caracteristică curiozitatea – e predispus către prietenie cu lumea exterioară și e interesat de cercetarea acesteia. Cred că Kennan idealizează oamenii. Dacă fiecare rus nu ar avea un Putin interior (adică o predispoziție la frică), nu ar exista Putin în Kremlin. Propaganda de stat nu este un mecanism atât de puternic pentru a paraliza curiozitatea și deschiderea unei asemenea mase de oameni curioși și deschiși. Astfel, sentimentul de frică și nesiguranță aparține în egală măsură atât deținătorilor puterii, cât și cetățeanului de rând.

Concluzie

Recunoaștem astfel două versiuni ale neîncrederii în adevăr, al suspiciunii față de adevăr – ceea ce constituie o caracteristică definitorie a postmodernismului. E versiunea occidentală și versiunea rusă a suspiciunii față de adevăr. Aceste două versiuni se deosebesc în mod radical: dacă în Occident aceasta e rezultatul mișcării de emancipare ce urmărește eliberarea de cătușele metanarațiunilor, atunci în Rusia aceasta e forma specifică de autoafirmare a puterii.

Diferit este și efectul produs de sentimentul lipsei de adevăr și de stabilitate a coordonatelor vieții. În Occident, acest sentiment a avut ca rezultat dezvoltarea interesului, ironia lipsită de răutate, deschidere și implicare în cooperare. În Rusia, în schimb, acesta s-a concretizat în tendința disperată de revenire la vechile și cunoscutele coordonate în care nimeni nu mai crede cu adevărat. Doar că anume această neîncredere sau chiar necredință e cea care stimulează istericitatea apărării vechilor și familiarilor coordonate de alteritatea văzută ca amenințătoare, în particular, de alteritatea pe care o reprezintă un Occident în declin.

Această întoarcere, conjugată cu neîncrederea, primitivizează coordonatele anterioare, ca efect asistăm la intensificarea imperialismului, autoritarismul, patriarhatul, rasismul, sexismul și homofobia.

Rusia este un subpostmodernism în trecere către un submetamodernism. Deși îi este proprie starea generală, specifică postmodernismului, a neîncrederii în cele prezentate ca adevăr, Rusiei îi lipsesc alte elemente cheie ale postmodernismului – toleranța și intențiile emancipative.

Deși se atestă în Rusia o revenire la modelele tradiționale, legată totodată de neîncredere – complex care ar putea fi considerat ca metamodernism – mai degrabă pregătirea de următoarea etapă de transformare a noii mișcări occidentale dornică de libertate într-un instrument de represiune.

În ciuda diferenței dintre Rusia și Occident, există totuși un element comun ce insuflă o oarecare speranță - sentimentul că vechia lume familiară s-a scufundat în gol. Fapt cu care Occidentul deja s-a împăcat, pe când Rusia nu.

Există mai multe tipuri de reacții psihologice care urmează sentimentului de frică de inevitabil. Una dintre acestea e reacția neacceptării ce implică starea de panică, refuzul irațional

de a crede în inevitabil, agresiunea față de lumea înconjurătoare. Această reacție nicidecum nu contribuie la depășirea fricii, ci, dimpotrivă, îl intensifică și se hrănește din el. Reacția opusă – reacția acceptării, adică a resemnării în fața inevitabilului – presupune păstrării (uneori chiar și intensificarea) capacității de reflectare și de adaptare a deciziilor adecvate situațiilor date, atitudine binevoitoare față de ceilalți și căutarea căilor de îmbunătățire a relațiilor dintre ei. Reacția Occidentului la frica în fața deșertăciunii care ni se descoperă e reacția acceptării. Pe fundalul ei, reacția contrară a Rusiei trădează o psihică rigidă și neprelucrată. Nu rareori, reacția neacceptării precedă reacției acceptării. Starea paranoidă deseori derivă din prelungirea patologică a reacției de neacceptare. Rusiei – aparatului său de putere, dar și corpului său de cetățeni – îi poate fi pus diagnosticul de tulburare de personalitate paranoidă.

Cei care suferă de paranoia se disting printr-un sentiment obsesiv de frică, suspiciune, tendința de a vedea intrigile inamicilor în evenimente întâmplătoare, de a construi teorii complexe ale conspirației împotriva lor înșiși. Starea paranoică face imposibilă cooperarea fructuoasă, paralizează deschiderea către lucruri noi și curiozitatea. Dintr-o stare paranoică, foarte rar este posibil să se treacă la acceptare.

Întreaga lume a pierdut totul, vechile coordonate nu mai funcționează - nu mai există criteriile după care să poți stabili cine este mai bun și cine este mai rău, cine guvernează și cine se supune, nu mai există religii, state, naționalități, rase, genuri așa cum erau concepute altădată.

Toate acestea au fost anulate iremediabil, fostele coordonate au fost demult deconspirate ca fiind convenționale. S-au dovedit a fi o iluzie, pentru apărarea cărora omenirea a plătit integral.

Astăzi suntem cu toții la fel de neprotejați, până la propria noastră absență. Toți cei din această lume care au supraviețuit postmodernismului nu mai au nimic de pierdut, lumea însăși a devenit propria sa absență. În absența adevărului, suspiciunea este lipsită de sens, deoarece devreme ce e nu există un adevăr, nimeni nu are dreptate și toată lumea are dreptate în același timp.

În lumea de azi, există doar spațiu pentru cercetare și fragmentele lumii de cândva, acum dispărute, cu care ne putem juca. Acest joc este prin esența sa deschis tuturor. În condițiile absenței vechilor modele și coordonate, Rusia nu este un stat, ci mai degrabă o recunoaștem în calitate de factor intern al fricii ce frânează curiozitatea și deschiderea, indispensabile participării la jocul metamodernismului.

Referințe bibliografice:

1. J.-Fr. Lyotard, *Condiția postmodernă*, Cluj-Napoca: Ideea, 2003.
2. T. Vermeulen. R. van den Akker, *Metamodernism: Historicity, Affect, and Depth After Postmodernism*. London, 2017.
3. George Kennan's 'Long Telegram'. [Citat 14.05.22] Disponibil: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116178.pdf>